

Wojciech Kordyżon
Martyna Osuch

Zbiory emblematyczne w kolekcji Gabinetu Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie

Przegląd bibliograficzny i proveniencyjny

TERMINUS

t. 23 (2021)

z. 3 (60)

s. 341–364

www.ejournals.eu/

Terminus

Abstract

Collection of Emblems in the Early Printed Books Department of the University of Warsaw Library: An Overview of Bibliography and Provenance Traits

This paper presents synthetic information on the exhibition of early printed books from the collection of the Early Printed Books Department of the University of Warsaw Library, organized for the participants of the Seminar on emblems on 23–24 May 2019, at the Artes Liberales Faculty. The goal of this paper is to discuss a selection of emblem books being part of the library collection, with special focus on their provenance. The books are divided into four main thematic groups: 1. Meditative emblems devoted to religion; 2. Emblem literature of formative function 3. Emblems for specific occasions; 4. Emblematic compendia. It is pointed out that a large number of the emblem books under discussion originate from libraries of religious orders.

Keywords

Emblem studies,
early printed
books,
University of
Warsaw Library,
provenance traits,
post-monastic
library

Wprowadzenie

Kolekcję Gabinetu Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (dalej jako: GSD BUW) tworzą książki pochodzące z różnych zasobów. Jej istotną część stanowią zbiory poklasztorne, na które składa się ponad 15 tysięcy woluminów pochodzących z około 500 europejskich klasztorów¹. Trafiły do BUW różnymi drogami (w dużej mierze w wyniku dziewiętnastowiecznych kasat) i stanowią obecnie około 15 procent całego zasobu, szacowanego na około 110 tysięcy jednostek. Należy przy tym zaznaczyć, że część książek nieposiadająca żadnych znaków proveniencyjnych również mogła należeć do zbiorów klasztornych, w przypadku podanej liczby 15 tysięcy woluminów poklasztornych wolno więc przyjąć, że może być ich więcej. W kolekcji tej podzbiór druków emblematycznych nie jest specjalnie wyodrębniony², ale przechowywane w BUW egzemplarze książek powiązanych z tą tematyką mogą posłużyć do badań nad obecnością i recepcją literatury emblematycznej w Polsce.

Niniejszy szkic nie stanowi wyczerpującego ani systematycznego wywodu na temat emblematycznych zbiorów GSD. Zaplanowany został jako podsumowanie pokazu starych druków pochodzących z kolekcji GSD, który dzięki gościnności Biblioteki Uniwersyteckiej zorganizowano dla uczestników Seminarium Emblematycznego odbywającego się na Wydziale „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego 23 i 24 maja 2019 roku. Jako przegląd przedstawionych wówczas zbiorów tekst nie ma być jedynie próbą ukazania różnorodności zasobu, lecz również swego rodzaju przewodnikiem stanowiącym punkt wyjścia do dalszych badań możliwych do prowadzenia na podstawie kolekcji GSD. Z tego względu grupę druków zaprezentowanych podczas pokazu uzupełniono o możliwie kompletne listy egzemplarzy poszczególnych wydań przechowywanych w Bibliotece Uniwersyteckiej, a także – w nadziei na bardziej systematyczne rozpoznania w przyszłości – wskazano wybrane świadectwa proveniencyjne oraz ślady czytelnictwa będące dobrą podstawą do dalszych rozważań nad faktyczną recepcją piśmiennictwa emblematycznego w dobie staropolskiej.

Podobny cel unaocznienia pozaliterackiego wykorzystania dzieł emblematycznych miało także omówienie przez Magdalenę Górską podczas Seminarium kompozycji emblematycznej znajdującej się na jednym z sufitów kamienicy Klempoldtowskiej

---

¹ Zob. I. Wienczek-Sielska, *Adnotacje rękopiśmienne i inne ślady lektury jako źródło do badań nad mentalnością epok dawnych (na przykładzie praktyk czytelniczych Andrzeja Obrembskiego SJ)*, Warszawa 2019, s. 8 (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. Joanny Partyki, złożona w Uniwersytecie Warszawskim). Na temat zbiorów poklasztornych w BUW zob. także: M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Kolekcje klasztorne w zbiorze starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: historia i współczesność*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 3: *Źródła*, red. M. Derwich, Wrocław 2014, s. 173–183.

² GSD BUW nie dysponuje katalogiem rzeczowym, autorzy artykułu gromadzą informacje na temat druków emblematycznych w GSD BUW w postaci osobnego zbioru danych, stopniowo aktualizowanego. Zob. W. Kordyżon, M. Osuch, *Spis druków emblematycznych i dotyczących emblematyki w Gabinetecie Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, <https://doi.org/10.18150/GQMZCB> (dostęp: 23.08.2021).

w Warszawie (przy Rynku Starego Miasta 28–42)³. O ile jednak ukazane przez Górską przenikanie emblematyki do dekoracji architektonicznej pozwala zorientować się w popularności tego językowo-obrazowego kodu w dawnej rzeczywistości pozaliterackiej (mowa o tzw. emblematyce stosowanej, ang. *applied emblems*), o tyle praca z historycznymi egzemplarzami pozwala na rekonstrukcję jeszcze wcześniejszego etapu procesu rozpowszechnienia emblematyki, co umożliwia podjęcie próby uchwycenia jej recepcji bezpośrednio w konkretnych egzemplarzach książek, poświadczonej przez ślady aktywności czytelników, a w razie braku szczególnych przejawów takich działań użytkowników świadczących o lekturze – przynajmniej jej kierunków dzięki zapisom proveniencyjnym pozwalającym na identyfikację właścicieli.

O procesie upowszechniania emblematycznego kodu świadczą choćby losy jednego z przechowywanych dziś w BUW egzemplarzy założycielskiego dla emblematyki tomu Andrei Alciati⁴. Jest to wydanie tłoczone w Padwie w 1621 roku. Egzemplarz pochodzi z biblioteki norbertanów w Hebdowie, na co wskazują trzykrotnie powtórzony zapis własnościowy świadczący o przynależności do księgozbioru tego klasztoru oraz charakterystyczna sygnatura na grzbiecie. Wcześniejszym właścicielem woluminu była jednak osoba świecka: Kazimierz Warszycki, syn Stanisława Warszyckiego, wojewody mazowieckiego i kasztelana krakowskiego, który na s. 806, nad emblematem o numerze 154, zatytułowanym *Dives indoctus*, podpisał się słowami: „Jm P. Kazimierz Warszycki Kasztelanic Krakow[ski]”⁵. Za interesujący przejaw działalności czytelniczej można uznać umieszczony na końcu książki, wpisany w sygnet drukarski Lorenza Pasquata⁶ dopisek „Jak sobie pościelesz | Tak się wypisz” (il. 1) uczyniony ręką tej samej osoby, która na stronie tytułowej umieściła wpis „Pro Conventus [!] Chebdoviens[i]”, a zatem już zapewne w klasztorze. Komentarz nawiązuje do sentencji z sygnetu drukarskiego, brzmiącej „Cani lectu[m] sternere magnus labor”, zaczerpniętej z listów Petrarcki, która w wolnym tłumaczeniu brzmiałaby: „jak ciężką pracą jest ślanie łożka psu”. Poeta wyjaśniał, że idzie o sposób, w jaki pies układa się do snu, bezustannie się wierząc. W rezultacie nie wiadomo, w którym miejscu należałoby mu położyć poduszkę⁷. Petrarcka użył tej maksymy, aby porównać to zwierzę do osoby, której, mimo dobrych chęci, trudno dogodzić. Jasne, że polski dopisek nie mógłby być w żadnym wypadku tłumaczeniem sentencji z sygnetu. Bardziej niż o brak znajomości łaciny należy podejrzewać nieznanego czytelnika o zapisywanie luźnych skojarzeń, w tym przypadku po prostu ze ścieleniem łożka. Umieszczanie w książkach tego rodzaju zapisów było wśród dawnych czytelników praktyką powszechną.

³ Informacje o dekoracjach zidentyfikowanych jako emblematyczne badaczka opisała w: M. Górską, *Dekoracja emblematyczna warszawskiej kamienicy Gerarda Kleinpoldta*, „Barok” 22 (2015), nr 1 (43), s. 107–127.

⁴ A. Alciato, *Emblemata cum commentariis amplissimis*, Padova: Lorenzo Pasquato, 1621, k. Rrr_v.

⁵ Więcej o Warszyckich zob. K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1842, t. 9, s. 240–241. W zbiorach GSD BUW nie odnotowano dotychczas żadnego więcej woluminu oprócz opisywanego z podpisem Kazimierza Warszyckiego.

⁶ Zob. *Marche Tipografiche Editoriali (MAR.T.E.)*, nr 620, <http://193.206.215.10/marte> (dostęp: 27.12.2020).

⁷ Zob. J.H. Whitfield, *Petrarch and the Renaissance*, Oxford 1943, s. 85.

Il. 1. Sygnet Lorenza Pasquata na egzemplarzu *Emblemata cum commentariis amplissimis* Andrei Alciata (Padova: Lorenzo Pasquato, 1621) z rękopiśmiennym dopiskiem (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, sygn.17.2.1.18/2)

Wydania druków emblematycznych eksponowanych podczas pokazu na potrzeby tego przeglądu sklasyfikowano według głównych grup tematycznych: 1) emblematy o charakterze medytacyjnym do użytku religijnego, 2) dzieła wykorzystujące emblematykę służącą dydaktyce w zakresie etyki, zarówno o charakterze religijnym, jak

i świeckim, 3) utwory okolicznościowe lub upamiętniające takie wydarzenia i wykorzystujące kompozycje emblematyczne, 4) kompendia i encyklopedie emblematyczne służące upowszechnianiu czy też utrwaleniu tego specyficznego kodu. We wszystkich grupach uwzględniano zarówno tak zwane polonika, jak i druki obce, ponieważ podział na takie grupy i ewentualne wykluczenie którejs z nich byłby niefunkcjonalny ze względu na ponadnarodowy charakter zjawiska, jakim była wczesnonowożytna emblematyka.

1. Emblematy medytacyjne o treści religijnej

Jeden z nurtów religijnego piśmiennictwa emblematycznego, który kształtował się od końca XVI stulecia, wykorzystywał metaforyczny słowno-obrazowy język do nauczania i propagowania medytacji chrześcijańskiej⁸. Nurt ten był szczególnie popularny wśród katolickich autorów wywodzących się z Towarzystwa Jezusowego. Należy do niego między innymi zbiór Johanna Mannicha *Sacra emblemata* (1625)⁹, na który składa się 86 emblematów z łacińskimi mottami w ikonach oraz pod nimi, a także niemieckimi wierszowanymi deskrypcjami. Utwory nasycone zostały licznymi biblijnymi odwołaniami, które oznaczono w drukowanych odnośnikach na marginesach subskrypcji. BUW posiada tylko jeden egzemplarz tego dzieła¹⁰, który nie nosi żadnych znaków własnościowych ani śladów lektury, nie wiadomo więc przez kogo, czy i w jaki sposób był użytkowany.

Innym przykładem niezwykle poczytnego tytułu należącego do tego nurtu jest *Via vitae aeternae* (1620) Antoine'a Sucqueta, której tylko o dekadę późniejsze od pierwodruku wydanie, z 1630 roku, znajdujące się w kolekcji GSD, było zarazem szóstym już przedrukiem łacińskiej wersji tekstu¹¹. Zbiór ten stanowi najbardziej znaczącą próbę przełożenia na słowno-obrazowy kod emblematyczny zaleceń medytacyjnych zawartych w *Exercitia spiritualia* Ignacego Loyoli¹². Jedyne przechowywany w GSD egzemplarz dzieła Sucqueta, zdefektowany, pozbawiony większości ilustracji, pochodzi ze zbioru klasztoru kartuzów w Gidlach¹³. Książka najprawdopodobniej

⁸ Zob. R. Dekoninck, A. Guiderdoni-Bruslé, M. Van Vaeck, *Emblemata sacra: Emblem Books from Maurits Sabbe Library, Katholieke Universiteit Leuven*, Philadelphia 2006. Zwięzłe podsumowanie założeń przyświecających tego typu dziełom daje: A. Bielak, *O roli wzroku i obrazu w twórczości medytacyjnej Marcina Hińczy*, „Meluzyna” 4 (2017), z. 1 (6), s. 61–65.

⁹ J. Mannich, *Sacra emblemata LXXVI in quibus summa unius cuiusque Evangelii rotunde adumbratur, das ist 76 Geistliche Figurlein in welchen eines ieder Evangelii summa*, Nürnberg: Ioannes Fridericus Sartorius, [1625].

¹⁰ Sygn. 9.30.2.2510/1.

¹¹ A. Sucquet, *Via vitae aeternae*, Antwerpen: Henricus Aertssius, 1630.

¹² Na temat rozwijania wątków medytacji ignacjańskiej w utworze zob. T. Mały, *The Logic of Jesuit Meditations: Antoine Sucquet's Via vitae aeternae (1620)*, „Acta Comeniana” 54 (2016), no. 30, s. 151–186.

¹³ Sygn. 13.5.11.8. Ślady wyrwania rycin, świadczące przede wszystkim o osobnej recepcji grafiki wyodrębnianej z macierzystego kontekstu książkowego, nosi wiele egzemplarzy (z których przynajmniej część została zdefektowana przez kolekcjonerów dziewiętnastowiecznych), zob. więcej:

trafiła do Biblioteki Uniwersyteckiej po kasacie klasztoru w 1819 roku, gdy 1162 woluminy z liczącego 1500 jednostek księgozbioru sprowadził do Warszawy Samuel Bogumił Linde, ówczesnie kierujący księżnicą uczelni¹⁴.

Gatunek medytacyjnych „emblematów świętych” uprawiali także wydający w rodzimych oficynach drukarskich autorzy polscy, wśród których do najbardziej rozpoznawalnych należy Tomasz Treter. Jego *Symbolica vitae Christi meditatio* to kunsztowny strukturalnie zbiór emblematycznych par¹⁵. W zestawach tych, połączonych wspólnym biblijnym cytatem, pierwszy utwór przedstawia scenę z życia i działalności Chrystusa, drugi zaś z przywołanego przez nowotestamentowy epizod tematu wysnuwa przesłanie dotyczące konkretnej cnoty, nad którą pracę zaleca się pobożnemu czytelnikowi. Egzemplarz BUW¹⁶ pochodzi ze zbiorów supremowanego w 1819 roku klasztoru norbertanów w Witowie. Linde, który sprowadził do Biblioteki Publicznej¹⁷ 3975 woluminów z tegoż klasztoru, wspominał, że biblioteka norbertanów była jedną z lepiej utrzymanych kolekcji, które przyszło mu odwiedzić podczas akcji „zabezpieczania” zbiorów poklasztornych¹⁸. Oprócz wpisu własnościowego norbertanów na stronie tytułowej druku (il. 2) widnieją też dwa inne, wcześniejsze znaki własnościowe. Są to w kolejności chronologicznej: dwukrotny (z czego jeden zamazany) czarnym atramentem zapis norbertanina Jana Kuczkowskiego („Frat[ri] Joanni Kuczkowski amoris ergo”, „Amoris ergo F[rat]ri Joanni Kuczkowskj Ord[inis] Praemonstr[atensis] M[o]n[aste]rij Vitivien[is] professo donatus”) oraz wpis brązowym atramentem uczyniony przez dominikanina Zygmunta Pęgowskiego („F[rat]ris Sigismundi Pęgowski Ordinis Praedicat[orum]”). Druk poddano wczesnej konserwacji (być może wykonawcą był Kuczkowski), uszkodzone karty uzupełniono nowym papierem, a brakujący tekst i fragmenty ilustracji dodano ręcznie. W książce znaleźć można również nieliczne ślady lektury, takie jak podkreślenia czy dopiski typu „N[ota] b[ene]” na marginesie.

M. Cubrzyńska-Leonarczyk, I. Wienciek, *Grafika polska w starych drukach – terra incognita? Z problemów rejestracji i opracowania*, w: *Metodologia, metoda i terminologia grafiki i rysunku*, red. J. Talbierska, Warszawa 2013, s. 117.

¹⁴ J. Królikowski, *Kasata klasztoru kartuzów w Gidlach*, „Hereditas Monasteriorum” 2 (2013), s. 317–318. Więcej na temat przebiegu i skutków kasaty zob. *ibidem*, s. 311–320. Na temat historii biblioteki w Gidlach zob. również: K. Nierzwicki, *Biblioteki kartuzji kaszubskiej oraz jej konwentów filialnych w Berezie Kartuskiej i Gidlach*, Peplin 2001.

¹⁵ T. Treter, *Symbolica vitae Christi meditatio*, Braniewo: Jerzy Schönfels, 1612. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, Wrocław 1981, s. 152, nr 267. Na temat kompozycji zbioru zob. A. Bielak, *Symbolica vitae Christi meditatio Tomasza Tretera jako siedemnastowieczna realizacja emblematycznych medytacji: źródła graficzne i zamysł zbioru*, „Terminus” 20 (2018), z. 4 (49), s. 432–434. Zob. także: J. Pelc, *Słowo i obraz. Na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002, s. 176–180.

¹⁶ Sygn. Sd 713.2569.

¹⁷ Nazwa Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie w początkowym etapie jej działalności (w latach 1818–1831).

¹⁸ M. Ptaszek, *Biblioteka publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817–1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817–2017. Miscellanea*, red. Z. Olczak, J. Talbierska, Warszawa 2017, s. 106.

Il. 2. Strona tytułowa *Symbolica vitae Christi meditatio* Tomasza Tretera (Braniewo: Jerzy Schönfels, 1612) z zapisami proveniencyjnymi (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Sd 713.2569)

Warte uwagi są też wydania utworów nieco zapomnianego polskiego autora z zakonu jezuitów, Marcina Hińczy, które przygotowywał w języku polskim, podejmując próbę wernakularnej realizacji międzynarodowego – w dużej mierze rozpowszechnianego więc za pomocą łacińskiej języcznych partii tekstowych – kodu

emblematicznego. *Plęsy aniołów* (1638) stanowią specyficzną adaptację gatunku, w której deskrypcje do 14 miedziorytowych ikonów przybrały postać rozbudowanych prozatorskich dialogów między przewodnikiem duchowym a duszą¹⁹. Pod względem struktury podobnie został pomyślany kolejny zbiór Hińczy, *Chwała z krzyża* (1641), w którym 33 ryciny opatrzone są subskrypcjami prozą²⁰.

BUW posiada w zbiorach cztery egzemplarze *Plęsów*. Jeden z nich²¹ należał do Stanisława Perłowskiego, zmarłego w połowie XVII wieku profesora klasztoru norbertanów w Witowie, prepozyta w Krzyżanowicach i spowiednika w Busku²². Książkę tę, co wyczytać można z wpisu własnościowego („F[rat]ris P[at]ris Stanisłai Perlowski Canon[icorum] Praemonstraten[sium] Vitovien[sium] Professi p[ro] tunc S[an]cti Monalium Buscen[sium] Confessarij compar[at]us Cracoviae A[nn]o 1642”), a także trzy inne woluminy ze zbiorów GSD BUW, Perłowski zakupił w Krakowie w 1642 roku. Kolejny z egzemplarzy, wydany w roku 1683²³, nosi na karcie tytułowej znaki rękopiśmienne autorstwa Józefa Andrzeja Załuskiego, który słowami „Liber Rarissimus cum figg[ur]is” ocenił, że ma do czynienia z książką wyjątkowo rzadką. Takiego rodzaju dopiski, zwykle natury bibliograficznej, stanowią znak rozpoznawczy książek, które „przeszły przez ręce” Załuskiego²⁴. Nie można również pominąć jedyne w tym przeglądzie dzieła, na którym własnym imieniem i nazwiskiem podpisała się kobieta. Egzemplarz *Plęsów* wydany w 1638 roku²⁵ opatrzyła inskrypcją „Dorota Chwalibożanka Z[akonu] S[więtego] N[orberta] S[ługa]” (il. 3), o której wiadomo tylko, że urodziła się w 1626 roku, w klasztorze zwierzynieckich norbertanek pełniła funkcje chórowej i cirkatorki²⁶, przed śmiercią (1681) zaś cierpiała na choroby nóg²⁷. *Plęsy* to jedyna książka należąca do Chwalibożanki zarejestrowana w kartotece GSD BUW.

¹⁹ M. Hińcza, *Plęsy aniołów Jezusowi narodzonemu, naświętszego krzyża tańce*, Kraków: Franciszek Cezary, 1638. P. Buchwald-Pelcowa (*Emblematy...*, s. 97, nr 79, 80) wyróżnia dwa warianty druku, z których jeden najpewniej został wydany celowo bez rycin.

²⁰ M. Hińcza, *Chwała z krzyża, której i sobie, i nam nabył Jezus ukrzyżowany*, Kraków: Andrzej Piotrkowczyk, 1641. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy...*, s. 97, nr 78.

²¹ Sygn. Sd 712.583.

²² Na temat szczytkowych informacji dotyczących biografii Perłowskiego zob. J. Zdanowski, *Kościół pod wezwaniem św. Tekli i były klasztor norbertański w Krzyżanowicach pod Pińczowem. Zarys historyczny*, „Nasza Przeszłość” 17 (1963), s. 109. Dane dotyczące pełnionych przez Perłowskiego funkcji pozyskano z zapisów własnościowych pozostałych dziewięciu książek ze zbiorów BUW, zob. M. Osuch, *Polskie opisy Rzymu ze zbiorów Gabinetu Starych Druków BUW. Studium proveniencyjne*, „Terminus” 20 (2020), z. 1, s. 51–52.

²³ Sygn. Sd 712.613.

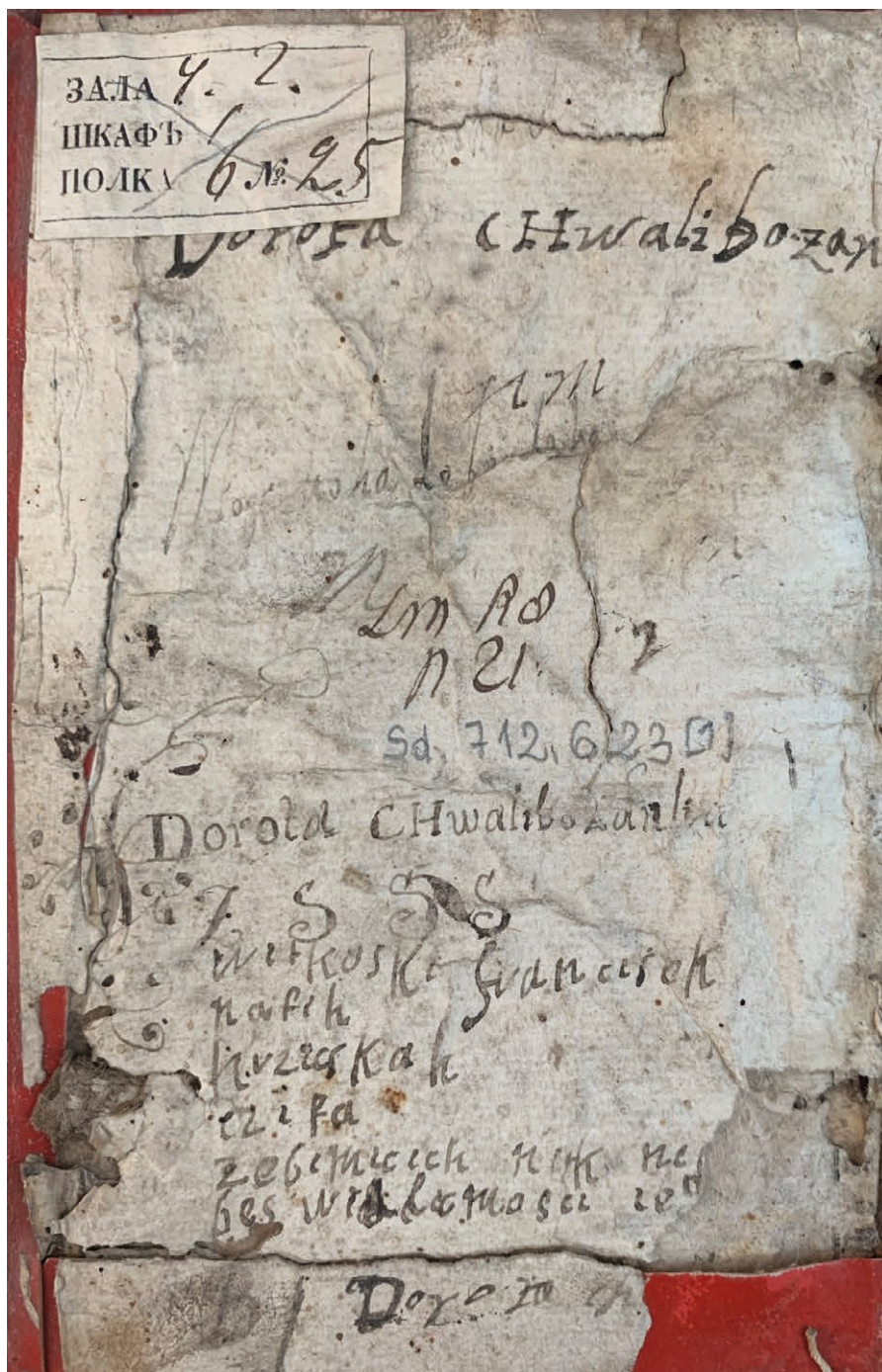
²⁴ H. Juszcakowska, *Z badań nad załuscianami w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 2 (1976), s. 64–65.

²⁵ Sygn. Sd 712.623.

²⁶ *Circator* (łac.) – starszy mnich dokonujący kontroli w klasztorze. Jedno ze znaczeń odnotowywanych w: J. Sondel, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997, s. 150 [s.v. *circator*].

²⁷ M. Borkowska, *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 2: *Polska Centralna i Południowa*, Warszawa 2006, s. 474.

Il. 3. Wyklejka oprawy egzemplarza *Płesów aniołów* Marcina Hińczy (Kraków: Franciszek Cezary, 1638) z wpisem własnościowym Doroty Chwalibozanki (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, sygn. Sd 712.623)

Inne dzieło medytacyjne Hińczy, *Król bolesny Chrystus Jezus*, wydane aż trzykrotnie w latach 1631–1545, wykorzystywało podobny schemat medytacji, chociaż nie zawierało emblematycznych ikonów. W tym sensie egzemplarz ostatniego wydania tego tytułu²⁸ może stanowić punkt wyjścia do przeprowadzenia analiz porównawczych utworów jednego autora, który pewne swoje dzieła medytacyjne opierał, jak w wypadku wcześniej wskazanych tekstów, na kodzie emblematycznym, inne zaś – zachowując wybrane konstrukcyjne podobieństwa – pozostawiał bez komponentów ilustracyjnych. Jedyne egzemplarz polskojęzycznego wydania tego dzieła Hińczy przechowywany w GSD BUW miał co najmniej pięciu wcześniejszych niż BUW właścicieli. Najstarsze wpisy pozostawił po sobie Mikołaj Michał Słowikowski, zmarły w 1678 roku archiprezbiter mariacki (na *verso* górnej okładki: „Mikołaj Słowikowski Mea Liber” oraz to samo na *recto* dolnej wyklejki)²⁹. Kolejny wpis pochodzi od niezidentyfikowanego właściciela, który podpisał się samym imieniem „Michał” na inskrypcji własnościowej Słowikowskiego umieszczonej na dolnej wyklejce oraz dodał obok datę: „Dnia 20 Maya 1704”. Następnie wolumin należał do Antoniego Sowińskiego, który zaznaczył swą obecność za pomocą popularnego wierszyka na *verso* tej samej wyklejki: „Hic liber meus testis est | Deus quis illum quaerit | Hoc nomen erit | Antonius Natus | Sowiński vocatus”³⁰. Poniżej, najprawdopodobniej tą samą ręką, dodano podpis: „Joannis Sowiński”. Trudno w tym przypadku jednoznacznie zidentyfikować jednego lub drugiego Sowińskiego. W zbiorach BUW nie ma innych, oprócz wspomianej, książek podpisanych przez Jana lub Antoniego³¹. Kolejny zapis, tym razem w języku polskim, umieszczony na stronie tytułowej, mówi o przekazaniu książki konwentowi imbramowickiemu przez Dominika Lochmana i brzmi: „Konwentowi Imbramowskiemu die 14. Marca Roku 1711 oddał Dominik Lochman K[anonik] A[rchiprezbiter] K[rakowski] Kommissarz mpp.”. Dominik Lochman (1664–1742) był między innymi kanonikiem krakowskim, kustoszem opatowskim, dziekanem sandomierskim i archiprezbiterem mariackim w Krakowie³². O jego prywatnym księgozborze wiadomo niewiele oprócz tego, że całą swoją bibliotekę, składającą się z publikacji polskich wydanych w okresie od XVI do XVIII wieku³³ (w tym 37 woluminów, które zostały dotychczas zidentyfikowane w zbiorach BUW³⁴),

²⁸ M. Hińcza, *Król bolesny Jezus Chrystus*, Kraków: Andrzej Piotrkowczyk, 1645. Sygn. Sd 712.223.

²⁹ J. Bieniarzówna, J. Małecki, *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984, s. 505.

³⁰ „Książka należy do mnie, Bóg świadkiem, kto go [i. e. właściciela] poszukuje, jego imię – Antoni, nazwisko – Sowiński” (przeł. M. Osuch).

³¹ Janina Bieniarzówna (J. Bieniarzówna, J. Małecki, *Dzieje...*, s. 534) wspomina o działającym w XVIII wieku księdzu Sowińskim, wikariuszu katedralnym w Krakowie, jednak nie wymienia go z imienia.

³² Zob. B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999, s. 73, 501; J. Wiśniewski, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928, s. 188–189.

³³ H. Pieńkowska, *Dzieje i fabryka kościoła oraz klasztoru norbertanek w Imbramowicach*, „Folia Historiae Artium” 14 (1978), s. 78–79.

³⁴ Wśród druków szesnastowiecznych GSD BUW zidentyfikowano tylko trzy książki należące do Lochmana. Woluminy z tego księgozboru wydane później niż w XVI wieku nie zostały jeszcze zidentyfikowane, ponieważ proveniencje druków XVII i XVIII wieku nadal stanowią przedmiot prac zespołu GSD.

przekazał klasztorowi norbertanek w Imbramowicach, którym się opiekował oraz wspierał darami takimi jak relikwie, szaty liturgiczne czy właśnie książki³⁵. Do BUW kolekcja imbramowicka trafiła za sprawą Lindego, który 361 tomów i 93 rękopisy „zabezpieczył” mimo wyraźnego sprzeciwu siostr zakonnych³⁶.

2. Formacja etyczna i religijna

W wywodzących się z tradycji humanistycznej zbiorach emblematycznych nie-raz można zaobserwować aspiracje wzorcotwórcze. Takie wykłady cnót czerpały nie tylko z symboliki religijnej, ale i ze źródeł ikonograficznych oraz topicznych o charakterze bardziej świeckim. Należy do nich zbiór Andrzeja Maksymiliana Fredry *Peristromata regum, seu memoriale principis monitorum symbolis expressum*, który został wydany w 1660 roku jako utwór wieńczący rozprawę *Scriptorum seu togae et belli notationum fragmenta* tego autora³⁷. Dwadzieścia utworów składających się na *Peristromata* ma charakter dydaktyczny i polityczny, stanowi pouczenie na temat wzorca dobrej władzy. Całość została ukształtowana w taki sposób, by stworzyć literacki odpowiednik symbolicznych cykli obrazowych o zbliżonych funkcjach³⁸.

BUW przechowuje cztery egzemplarze tego dzieła³⁹. Najwięcej uwagi poświęcili czytelnicy woluminowi zakupionemu za trzy tynfy przez Franciszka Brodzińskiego⁴⁰. Mało wyraźny i wytarty siedemnastowieczny zapis własnościowy, odczytany pod lampą ultrafioletową przez Marię Cubrzyńską-Leonarczyk („Hic Liber Emp-tus Tynfis 3 et est meus Francisci Brodzinski Vicarii Gidl[ensis] B[eatae] M[ariae] V[irginis]”)⁴¹, znajduje się na stronie tytułowej druku. Brodziński, jak można wywnioskować z inskrypcji, był wikarym kościoła Najświętszej Marii Panny w Gidlach. Kolejny wpis umieścił na dolnej wyklejce druku Wawrzyniec Laskowski („Ex Libris Laurentii Laskowski Ab A[nn]o 1749”), niestety niezidentyfikowany. Następnym właścicielem był najprawdopodobniej Ignacy Udzielski Korsak, rotmistrz (1788) i budowniczy połocki (1799), sędzia graniczny dzisiejski. Umieścił on w książce

³⁵ Na temat książek Lochmana zob. także: M. Osuch, *Polskie opisy...*, s. 54–55, o organizacji biblioteki imbramowickiej zob. Z. Grotówna, *Kronika klasztoru siostr norbertanek w Imbramowicach 1703–1741*, Kielce 2011, s. 248. Za udostępnienie materiałów roboczych dotyczących biblioteki norbertanek dziękujemy dr Joannie Milewskiej-Kozłowskiej.

³⁶ M. Ptaszyk, *Biblioteka publiczna...*, s. 106.

³⁷ A.M. Fredro, *Peristromata regum, seu memoriale principis monitorum symbolis expressum*, w: *idem, Scriptorum seu togae et belli notationum fragmenta*, Gdańsk: Georg Förster, 1660. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy...*, s. 88, nr 50.

³⁸ Zob. J. Pelc, *Słowo i obraz...*, s. 252–259. Zob. także: A. Kołos, *Kilka uwag o ikonografii pouczeń moralnych w zbiorze „Peristromata regum” Andrzeja Maksymiliana Fredry*, „Polish Emblems” 1 (2016), <http://polishemblems.uw.edu.pl/index.php/pl/news/29-news-text-3> (dostęp: 22.02.2021).

³⁹ Sygn. Sd 711.323, Sd 711.333, Sd 711.351, Sd 711.636.

⁴⁰ To jest sygn. Sd 711.636.

⁴¹ Informacja pochodzi z wewnętrznej kartoteki proveniencyjnej Gabinetu Starych Druków BUW.

swój wpis dwukrotnie (w obu przypadkach częściowo przekreślony, być może przez któregoś z kolejnych właścicieli): na *verso* górnej okładki książki („Ex libris Ignatij Korsak m[anu] p[ropria]”) oraz na *verso* dolnej wyklejki (do góry nogami: „Ego Ignatius de nomine Udzielski Korsak”). Na wyklejkach książki znajdują się liczne zapisy i próby pióra sporządzone różnymi kolorami atramentu i charakterami pisma. Na karcie frontyśpisowej *verso* widać na przykład trudny do całkowitego odczytania zapis rozpoczynający się od słów „Esop ten wielki łgarz...” (il. 4), co stanowi zapewne czytelnicze rozpoznanie źródeł niektórych emblematów Fredry w bajkach Ezopa⁴². Na stronie tej umieszczono także pobożne westchnienia oraz przezwiska, takie jak między innymi „Tomasz Ruchwała”, „Benignus Kanarski”, „Jan Las”.

Podobna koncepcja przyświecała późniejszemu francuskiemu autorowi, Gabrielowi-François Le Jayowi, w tomie dedykowanym królowi Ludwikowi XV⁴³. Cykl składa się z krótkich wierszowanych utworów określonych jako dewizy (*devise*). Zostały one jednak każdorazowo opatrzone ikonami z przedstawieniami wywodzącymi się z emblematyki. To cykl typowo panegiryczny: w subskrypcjach wychwalane są królewskie cnoty, które podsumowują ikony oraz ich motta. Zwieńczenie utworów stanowią dekoracyjne winiety, które czasem są ozdobione elementami heraldycznymi, jest to jednak jedyny związek wykazywany przez cykl z gatunkiem dewizy w sensie ścisłym, gdyż w rzeczywistości określenia tego zaczęto używać we Francji końca XVII stulecia w znaczeniu zbliżonym do emblematu⁴⁴. Klocek introligatorski oprawiony w XVIII wieku w pergamin, w którym znajduje się egzemplarz BUW⁴⁵, posiada jedną niezwykle ciekawą proveniencję, mianowicie zapis własnościowy klasztoru jezuitów z Piacenzy („Collegii Placentini Socjetatis Jesu Bibliothecae”), umieszczony na stronie tytułowej dzieła Le Jaya. Wspomniany *sammelband* to jedyna zidentyfikowana do tej pory książka ze zbiorów tej biblioteki w kolekcji GSD BUW. Księgozbiór, mieszczący się pierwotnie w pałacu św. Piotra w Piacenzy, został w 1774 roku, po wypędzeniu jezuitów, wcielony do nowo powstałej Biblioteki Królewskiej, ufundowanej przez księcia Parmy i Piacenzy Ferdynanda I Parmeńskiego z dynastii Burbonów⁴⁶. W 1878 roku książnica, już jako biblioteka publiczna, zmieniła nazwę na Biblioteca Passerini-Landi, pod którą funkcjonuje do dziś. Kolekcja jezuitów, z której pochodzi omawiany druk, stanowiąca kamień węgielny księgozbioru Passerini-Landi, liczyła około 5 tysięcy woluminów. Niestety nie wiadomo, w jaki sposób książka dotarła z Włoch do Warszawy.

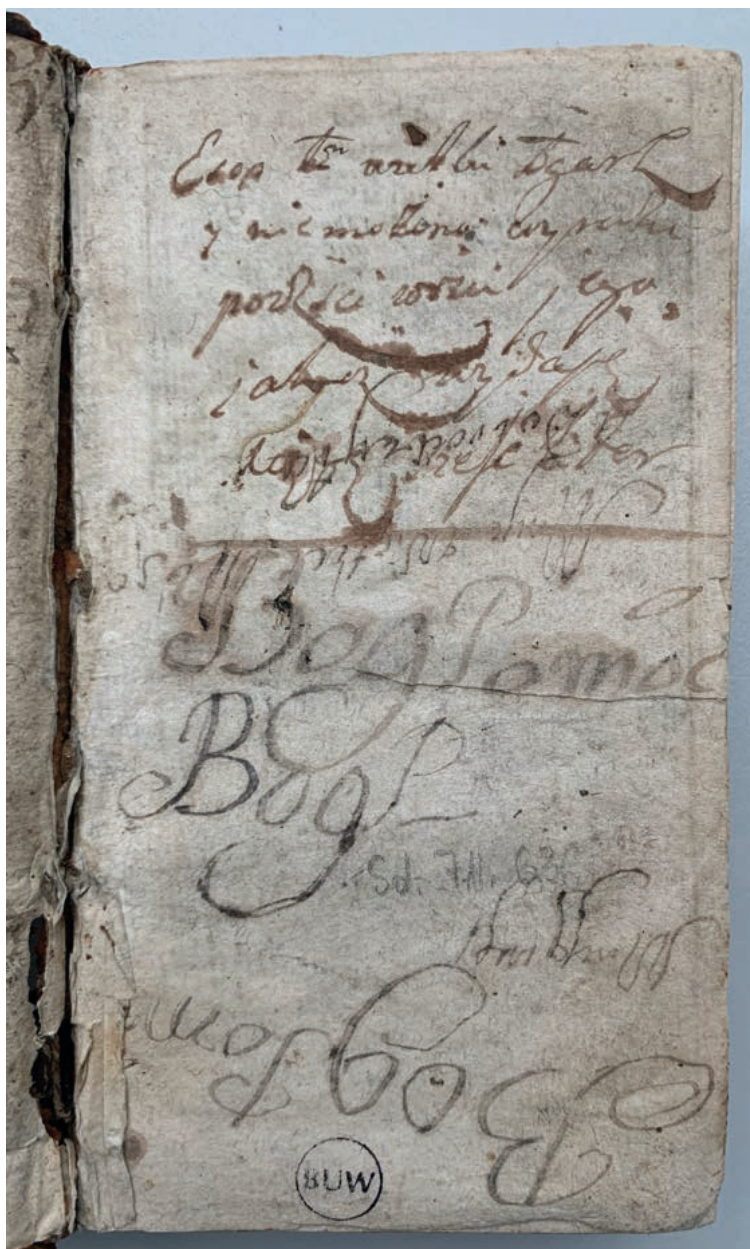
⁴² Zob. A. Kołos, *Kilka uwag...*, par. 6–7.

⁴³ G.F. Le Jay, *Les vertus royales mises en devises et présentées au Roy a sa majorité*, Paris: Simon Langlois, 1723.

⁴⁴ Zob. A. Saunders, *The Seventeenth-Century French Emblem: A Study in Diversity*, Genève 2000, s. 352.

⁴⁵ Sygn. 17.3.1.7c adl. 2.

⁴⁶ Zob. *Piacenza, Biblioteca Comunale Passerini-Landi*, w: *Owners of Incunabula*, <https://data.cerl.org/owners/00010808> (dostęp: 3.12.2020).

Il. 4. Karta frontysepisowa *verso* w egzemplarzu *Scriptorum* [...] *fragmenta* Andrzeja Maksymiliana Fredey (Gdańsk: Georg Förster, 1660) z zapiskami, w tym jednym zaczynającym się od słów „Esop ten wielki Igarz...” (Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, sygn. Sd 711.636)

Moralizatorskie pouczenia osadzone w ikonografii życia codziennego (zarówno sceny figuralne, jak i przedstawienia przedmiotów), ale przeniesione do kontekstu religijnego przez subskrypcje ikonów, można odnaleźć na przykład

w niderlandzkim zbiorze emblematycznym Johanna de Brune *Emblemata of Zinne-werck voorghestelt* (1624). Prozatorskie i poetyckie deskrypcje do 51 rycin opierają się na wyrażonym we wstępie do dzieła przekonaniu autora, że obrazowość cechuje nieunikniona ambiwalencja znaczeń, a słowo precyzuje je i nadaje im właściwy sens⁴⁷. Rozległość wizualnych skojarzeń precyzowanych następnie przez subskrypcję skupia w sobie przedstawienie kawałka przekrojonego sera, który w częściach tekstowych emblematu został ukazany jako obraz gnicia wynikającego ze „zbytniej ostrości” (np. smaku czy rozumu), wizualnie jednak wciąż pozostawał obrazem i niebezpieczeństwa zepsucia, i luksusu⁴⁸. BUW posiada egzemplarz późniejszego wydania, z 1661 roku⁴⁹. Książka została zakupiona w 2019 roku za fundusze pozyskane z dotacji imienia Janiny Kocowej⁵⁰ i nie posiada niestety zapisów proveniencyjnych z obszaru dawnej Polski.

Cele formacyjne realizuje na przykład, stanowiący hybrydę gatunkową, ewangelicki *Emblematischer Catechismus* Johanna Prascha z 1683 roku⁵¹. Podobnie jak większość rudymenarnych katechizmów skierowanych do odbiorców młodych lub słabiej wykształconych tekst utworu składa się z prostych pytań i odpowiedzi dotyczących podstawowych prawd wiary. Zamiast jednak w zwyczajowe ilustracje o tematyce zaczerpniętej z Pisma Świętego druk wyposażony został przy omówieniach poszczególnych przykazań Dekalogu czy artykułów *Credo* w kompozycje oparte na wizualnym kodzie emblematycznym, przeważnie niepowiązane *explicite* z tematyką religijną. Świadectwem zbliżonego „myślenia” emblematycznego jest także podjęta przez Daniela Seiffarta⁵² próba rozpatrywania Biblii w perspektywie sensów „mistycznych”, które autor rozumiał w sposób zbliżony do znaczeń odkrywanych przez emblematykę⁵³. Jedyne w zbiorach BUW egzemplarz⁵⁴ *Emblematischer Catechismus* pochodzi z Biblioteki Załuskich,

⁴⁷ Zob. E. Stronks, *Negotiating Differences: Word, Image and Religion in the Dutch Republic*, Leiden 2011, s. 77–78.

⁴⁸ J. Bruyn, *Dutch Cheese: A Problem of Interpretation*, „Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art” 24 (1996), no. 2–3, s. 203–204.

⁴⁹ J. de Brune (de Oude), *Emblemata of zinne-werck voorghestelt. In beelden, ghedichten, en breeder uijt-legginghen tot uijt-druckinghe, en verbeteringhe van verscheyden feijlen onser eeuwe*, Amsterdam: Abraham Latham, [1661].

⁵⁰ Więcej na temat daru otrzymanego w 2014 roku od rodziny Janiec i rodziny Koc przez Gabinet Starych Druków BUW zob. <http://buwlog.uw.edu.pl/dar-i-darczynicy> (dostęp: 1.12.2020). Wszystkie woluminy zakupione z tej dotacji opatrzone zostały ekslibrisem: „Dotacja Imienia Janiny Kocowej 2014 Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie BUW”.

⁵¹ [J.L. Prasch], *Emblematischer Catechismus oder Geist und Sinnreiche Gedanken über die Hauptstücke Christlicher Lehre*, Nürnberg: Johann Andreas Endter Erben, 1683. Zob. O. Brunken, *Handbuch zur Kinder- und Jugendliteratur. Von 1570 bis 1750*, hrsg. von T. Brüggemann, Stuttgart 1991, szp. 1683–1684, nr 710.

⁵² [D. Seiffart], *Christholds Biblia in imaginibus sive mystico-emblematico-historica, das ist Bilder-Bibel oder Die heilige Schrift in Geheimnis-Sinn und Lebens-Bilder erkläret*, Frankfurt: b.dr., 1705.

⁵³ Zob. R. Mohr, *Seiffart, Daniel*, w: *Killy Literaturlexikon. Autoren und Werke des deutschsprachigen Kulturraumes*, Bd. 10, hrsg. von W. Kühlmann, Berlin 2011, s. 743–744.

⁵⁴ Sygn. 15.2.5.1393/1.

o czym oprócz znaków rękopiśmiennych pozostawionych przez Józefa Andrzeja świadczy jego pieczętka „J. A. ZALUSKI” na stronie tytułowej. Wolumin nie nosi żadnych śladów lektury, posiada natomiast oryginalną siedemnastowieczną oprawę tekturową obciążniętą brązową marmoryzowaną skórą. Na obu okładkach za pomocą strychnulca wytłoczono ślepo ramkę. Także jedyny egzemplarz *Christholds Biblia in imaginibus sive mystico-emblematico-historica*⁵⁵ pochodzi z Biblioteki Załuskich, o czym świadczą zapiski pozostawione na stronie tytułowej przez Józefa Andrzeja.

Przykładem wykładu doktryny religijnej w konwencji emblematycznej skierowanej do odbiorców o większych kompetencjach teologicznych może być *Officina emblematum* (1680) Ambrożego Nieszporkowica (Nieszporkowicza)⁵⁶. Rozprawa reprezentuje typ pozbawionych komponentu wizualnego *emblemata nuda*, na co wskazuje jej klarowna i powtarzalna struktura dzieląca dziesięć głównych części zbioru każdorazowo na dziesięć embleatów, z których kolejne posiadają – zamiast ikonu – opis symbolicznego obrazu związanego z Marią, matką Jezusa, pod nim zaś motto (*lemma*) i podzielony na punkty deskrypcyjny komentarz prozą (*scholion*). Utwór ten, napisany przez paulina, postrzegany bywa też jako istotny traktat mariologiczny w dziejach teologii polskiej, który otwierał dzięki swojej pomysłowości nowe wątki argumentacyjne w debatach o roli Marii⁵⁷. Egzemplarz pierwodruku tego utworu znajdujący się w kolekcji GSD⁵⁸, podobnie jak wspomniane wcześniej wydanie Sucqueta, pochodzi z biblioteki kartuzów w Gidlach, o czym świadczy wpis własnościowy tejże księżnicy na stronie tytułowej: „Carthusiae Gidlensis”.

3. Emblematyka okolicznościowa

O przyswojeniu specyficznego języka emblematyki w różnych dziedzinach działalności kulturalnej świadczyć może obecność nawiązujących do tej formuły kompozycji w dziełach literatury okolicznościowej. Do najciekawszych i zarazem bardzo pobieżnie rozpoznanych dzieł należy niewątpliwie polsko-łaciński cykl Filipa Bajewskiego *Choreae bini solis et lunae* (1645)⁵⁹. Druk przygotowany został z okazji

⁵⁵ Sygn. 9.29.8.1757/1.

⁵⁶ A. Nieszporkowic, *Officina emblematum, qua praecipuos Virginis et Matris Dei Mariae titulos et elogia complectuntur*, Kraków: Jerzy i Mikołaj Schedel, 1680. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy...*, s. 127–128, nr 184. Drugie wydanie zbioru z 1691 roku zachowuje strukturę pierwszego wydania, ale tekst jest mocno zmieniony (zob. *ibidem*, s. 128, nr 185). Zob. także: J. Pelc, *Słowo i obraz...*, s. 338.

⁵⁷ Uwagi na ten temat czyni Tadeusz Dionizy Łukaszuk (*Królewska godność Maryi udziałem w królewskości Chrystusa*, „Salvatoris Mater” 6 (2004), z. 3, s. 71–74).

⁵⁸ Sygn. Sd 713.2723.

⁵⁹ F. Bajewski, *Choreae bini solis et lunae aulae et Ecclesiae in serenis nuptiis [...] sponsorum [...] Ianussii Radivil [...] et Mariae [...] Io. Basillii palatini et despotae Moldaviae filiae applaudente*, Kijów: [Drukarnia Ławry Peczerskiej, 1645].

ślubu księcia Janusza Radziwiłła z Marią, córką hospodara wołoskiego, i stanowi przykład połączenia rodowej symboliki heraldycznej z motywami astronomicznymi porządkującymi logikę składających się na cykl utworów⁶⁰. W jednym egzemplarzu tego tytułu przechowywanym w BUW nie pozostawiono żadnych znaków własnościowych, brak również jakichkolwiek śladów lektury oprócz rękopiśmiennego numerowania kart⁶¹.

Innym typem świadectw obecności emblematyki w staropolskiej sferze publicznej są opisy okolicznościowych kompozycji stanowiących oprawę różnego rodzaju wydarzeń. Kilka takich efemeryd znajduje się także w zbiorach BUW. Należy do nich relacja z procesji translacyjnej relikwii św. św. Sykstusa i Krystyny z 1612 roku, zatytułowana *Tryjmf abo opisanie procesyjei*, być może autorstwa Jana Bazanowicza⁶², w której zawarto deskrypcje między innymi 12 „obrazów” o symbolicznej treści nawiązującej do wydarzenia, niesionych w pochodzie. *Relacyja egzekwialnej aparencyi Jerzego Ożarowskiego* (1741)⁶³ i *Opisanie solennych egzekwii [...] po Michale [...] Sapiezie* (1761)⁶⁴ informują z kolei o osiemnastowiecznej oprawie pogrzebów szlacheckich i magnackich, podając przy tym treść użytych w symbolicznych kompozycjach inskrypcji. *Relacyja koronacyi cudownego obrazu Najświętszej Maryi Panny* (1728) zdaje zaś relację z przebiegu koronacji obrazu znajdującego się w dominikańskim klasztorze w Podkamieniu, położonym nieco na wschód od Lwowa, opisuje też wygląd i treść inskrypcji na dekoracjach przygotowanych na tę okazję⁶⁵. Jest to także jedyny z egzemplarzy opisanych druków okolicznościowych, który posiada zapisy proweniencyjne. Oprawiono go w osiemnastowieczny papier brokatowy tłoczony we wzory kwiatowe (jest to tzw. półskórek – grzbiet książki został oblezony skórą tłoczoną ślepo za pomocą strychnulca). Na *verso* górnej okładki znajduje się ekslibris Jana Fryderyka Sapiehy („Ex Libris Bibliothecae Codnensis Illustrissimi et Excelentissimi D[omi]ni IOANNIS FRIDERICI COMITIS SAPIEHA Cancellarii Supremi

⁶⁰ Zob. J. Pelc, *Słowo i obraz...*, s. 181. Zob. także: M. Jarczykowa, *Obraz zaślubin Radziwiłłów birżańskich w piśmiennictwie okolicznościowym i w korespondencji z pierwszej połowy XVII wieku*, w: *Staropolskie Theatrum*, t. 2: *Idee i rzeczywistość*, red. M. Barłowska, R. Ociecek, Katowice 2001, s. 159; A. Stankiewicz, „A Wj, Cni Goście, gdy się obracacie, w tańcu planety inne wyrażacie...”: *analiz epitalamy „Choreae bini solis et lunae” Філіна Баеўскага (1645 г.)*, „Arche” 12 (2015), s. 210–251.

⁶¹ Sygn. Sd 714.1266. W pracy P. Buchwald-Pelcowej (*Emblematy...*, s. 78, nr 14) niesłusznie w związku z tym egzemplarz Biblioteki Narodowej został uznany za unikat.

⁶² *Tryjmf abo opisanie procesyjei, która się działa przy przeniesieniu kości świętych Sykstusa i Chrystyny panny, męczenników rzymskich, do kościoła [świętej] Barbary w Krakowie*, Kraków: Mikołaj Lob, 1612. Sygn. Sd 713.2809. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy...*, s. 243, nr 564.

⁶³ *Relacyja egzekwialnej aparencyi [...] Jerzego Ożarowskiego, obożnego koronnego, w pińskim kościele Societatis Iesu odprawionej*, [s.l., s.n.], [1741]. Sygn. 5.8.12.88. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy...*, s. 237, nr 545.

⁶⁴ *Opisanie solennych egzekwii, które po [...] Michale [Antonim] [...] Sapiezie [...] odprawowały się w Słoniemiu w kościele WW. OO. Bernardynów od dnia 1 [...] czerwca [...] 1761*, b.m.: b.dr., [1761]. Sygn. 7.10b.1.186. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy...*, s. 233, nr 529.

⁶⁵ *Relacyja koronacyi cudownego obrazu Najświętszej Maryi Panny na Górze Różańcowej WW. OO. Dominikanów prowincyi ruskiej od [...] Benedykta XII pozwolonej [...] przez [...] Stefana Bogustawa [...] Rupniewskiego, biskupa łuckiego, brzeskiego etc. odprawionej roku 1727*, Lwów: Drukarnia Bractwa Świętej Trójcy i J. K. M., [1728]. Sygn. 4g.3.9.63. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy...*, s. 238, nr 546.

Magni Ducatus Litvaniae Capitanei Brestensis 1736”⁶⁶, a na karcie tytułowej *verso* zapis „Ex libris Alexandri Principis Sapieha donatis Societati Regiae Varsaviensi anno 1810” wraz z nalepką sygnaturową, które świadczą o tym, że książka trafiła do BUW z księgozbiorem warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk⁶⁷.

4. Kompendia emblematyczne

Upowszechnienie emblematyki związane było nie tylko z uprawianiem tego gatunku, ale i namysłem teoretycznym oraz realizacją przedsięwzięć o charakterze encyklopedycznym, których celem była rejestracja i kodyfikacja funkcjonujących symboli wykorzystywanych w emblematyce. Takim dziełem indeksującym motywy oraz porządkującym istniejące zbiory emblematyczne według ich mott – na użytek poetów, mówców czy kaznodziejów – był na przykład *Apelles symbolicus* (1699) Johanna Michaela von der Ketten, który uwzględnił także autorów polskich piszących po łacinie (m.in. Fredrę czy Nieszporkowica)⁶⁸.

BUW przechowuje dwa egzemplarze tej pracy. W jednym z woluminów⁶⁹, na stronie tytułowej oraz *recto* karty A₁, stronach 107 oraz 568 znajduje się wpis własnościowy Antoniego Szuszkowskiego („Ex Libris Anto[ni] Szuszkoski”). Najprawdopodobniej chodzi o majora odznaczonego krzyżem *Virtuti Militari*, uczestnika wojny polsko-rosyjskiej i powstania kościuszkowskiego⁷⁰. *Apelles symbolicus* jest jak na razie jedyną zidentyfikowaną książką Szuszkowskiego w zbiorach BUW.

Von der Ketten przejął koncepcję swojego kompendium z wcześniejszej encyklopedii uzupełnionej teoretyczną refleksją, zatytułowanej *Philosophia imaginum*, Claude’a-François Ménéstrier’a⁷¹ (przekład łaciński ukazał się w 1695 r., wcześniej zaś tekst funkcjonował w wersji francuskiej wydanej po raz pierwszy w 1682 r.). Dzieło francuskiego jezuitę kompleksowo traktuje o różnych typach słowno-obrazowych kompozycji (emblematyce, hieroglifice, ikonologii), traktując je poniekąd syntetycznie.

⁶⁶ Jan Fryderyk Sapieha posługiwał się dwoma podobnymi do siebie ekslibrisami. Autorem obu był znany osiemnastowieczny rytownik Jan Fryderyk Mylius (fl. 1729–1750). Zob. H. Domańska, *Z dziejów biblioteki kodeńskiej Sapiehów*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1 (1975).

⁶⁷ Zob. U. Paszkiewicz, *Biblioteka Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, w: *Historyczne księgozbiory warszawskie*, cz. 1, Warszawa 1995, s. 18–41.

⁶⁸ J.M. van der Ketten, *Apelles symbolicus exhibens seriem amplissimam symbolorum, poetisque oratoribus ac verbi Dei praedicatoribus conceptus subministrans varios*, Amsterdam–Gdańsk: Johannes Janssonius van Waesberge, 1699. Zob. P. Buchwald-Pelcowa, *Emblematy...*, s. 103, nr 105.

⁶⁹ Sygn. Sd 713.1917. Inny egz. to: Sd 713.1922.

⁷⁰ K. Bauer, *Wojsko koronne powstania kościuszkowskiego*, Warszawa 1981, s. 133; A.M. Skalkowski, *Jan Henryk Dąbrowski. U schyłku dni Rzeczypospolitej, 1755–1795*, Warszawa 1904, s. 301.

⁷¹ C.F. Ménéstrier, *Philosophia imaginum, id est Sylloge symbolorum amplissima [...] e lingua Gallica in Latinam translata figurisque [...] ornata*, Amsterdam–Gdańsk: Johannes Janssonius van Waesberge, 1695. Zob. także: J. Pelc, *Słowo i obraz...*, s. 357; R. Dekoninck, *The Jesuit Ars and Scientia Symbolica: From Richeome and Sandaeus to Masen and Ménéstrier*, w: *Jesuit Image Theory*, ed. by W. de Boer, K.A.E. Enenkel, W.S. Melion, Leiden 2016, s. 74–86

Jeden z dwóch zachowanych w BUW egzemplarzy tego dzieła⁷² posiada trzy wpisy własnościowe – trudnego do jednoznacznej identyfikacji Stanisława Mireckiego („Ex libris Stanislai Mirecki, Craco[viae] d[ie] 4ta Augusti 1724”), świadectwo przekazania książki przez Jana Nepomucena Małachowskiego⁷³ ojcu Jackowi, bernardynowi („Dono accipi ab Illustr[issimo] Comite Małachowski P[at]er Hyacinthus Bernardinus Minoris Poloniae”), oraz zapis świadczący, że ten z kolei podarował książkę konwentowi św. Anny („Applicavit Bibliothec[a]e Conventus S[anctae] Annae P[at]er Hyacinthus S[anctae] T[heologiae] L[icenciatus]”). Dzięki porównaniu z inną książką ze zbiorów BUW, na której widnieje nieco dłuższy zapis o bardzo podobnej treści⁷⁴, można podejrzewać, że tajemniczym ojcem Jackiem był Jacek Strąkowski, który ofiarował wolumin bibliotece klasztornej bernardynów z Przyrowa. Część woluminów z tej kolekcji przejął po kasacie klasztoru w 1864 roku Linde.

Największą liczbą wydań reprezentowane jest w zbiorach BUW dwutomowe kompendium Filippa Picinellogo zatytułowane w łacińskim przekładzie *Mundus symbolicus* (wydane po raz pierwszy w Mediolanie w 1653 r.). Egzemplarze w BUW pochodzą z końca XVII (dedykowane Eleonorze Habsburżance, małżonce króla Wiśniowieckiego)⁷⁵ i XVIII wieku⁷⁶, wszystkie tłoczone w oficynach kolońskich. W sumie daje to aż dwadzieścia sześć egzemplarzy dzieła Picinellogo znajdujących się w kolekcji GSD BUW. Po przeprowadzeniu wstępnych badań proveniencyjnych pewne jest, że książka cieszyła się szczególną popularnością wśród duchowieństwa. Aż dwadzieścia⁷⁷ ze wspomnianych egzemplarzy nosi znaki własnościowe bibliotek klasztornych. Trzy z nich⁷⁸ były własnością klasztoru norbertanów z Witowa, którego księgozbiór, jak inne już wspomniane, został sprowadzony do Warszawy przez Samuela Bogumiła Lindego. Część z egzemplarzy *Mundus symbolicus* przedstawia interesujące świadectwa lektury i przepracowywania tekstu przez ówczesnych właścicieli. Jeden z woluminów⁷⁹ nosi ślady po użytkowniku, który dokonywał spolszczeń łacińskich nagłówków tekstu (il. 5), tworząc tym samym wernakularny odpowiednik – na użytek własny lub swojego zgromadzenia – siatki pojęciowej wprowadzonej

⁷² Sygn. Sd 713.566. Inny egz. to: Sd 713.567.

⁷³ Być może Jan Nepomucen Małachowski (1764–1822), referendarz wielki koronny, poseł na Sejm Czteroletni, marszałek nadworny Księstwa Warszawskiego oraz uczestnik powstania kościuszkowskiego. Zob. A. Zahorski, *Małachowski Jan Nepomucen*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Kraków 1974, s. 402–404.

⁷⁴ Sygn. 7.14.4.8: „Librum hunc cura sui comparatum applicat Bibliothecae C[onve]ntus S[anctae] Annae ad Przyrow Fr[ater] S[ac]ri Ord[ini]s Min[orum] de Obs[ervantia] Fr[ater] Hyacinthus Strakowski Vicarius Prouincialis mp.”

⁷⁵ F. Picinelli, *Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus* [...], Köln: Hermann Demen, 1681; *idem*, *Mundus* [...], Köln: Hermann Demen, 1687; *idem*, *Mundus* [...], Köln: Johann Theodor Boetius, 1695.

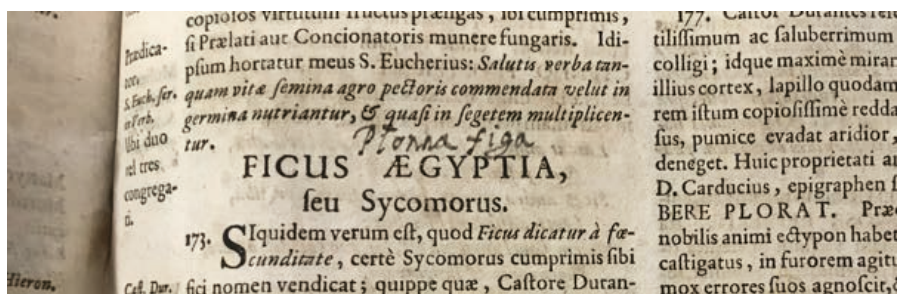
⁷⁶ F. Picinelli, *Mundus* [...], Köln: Thomas von Cöllen und Joseph Huisch Erben, 1729.

⁷⁷ Sygn. Sd 714.224, Sd 714.226, Sd 714.231, Sd 714.234, Sd 714.237, Sd 714.238, Sd 714.240, Sd 714.242, Sd 714.246, Sd 714.247, Sd 714.248, Sd 714.250, Sd 714.251, Sd 714.253, Sd 714.255, Sd 714.257, Sd 714.258, Sd 714.262, 15.3.1.1879.

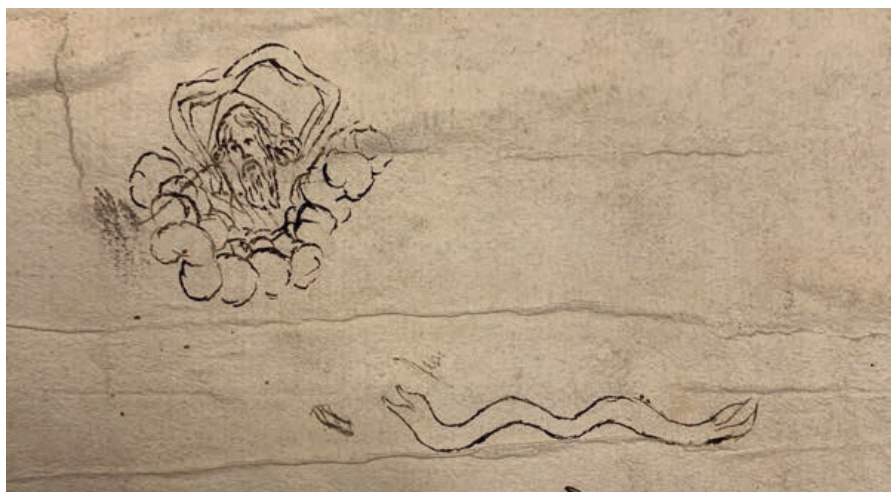
⁷⁸ Sygn. Sd.714.250, Sd.714.262, 15.3.1.1879/3.

⁷⁹ Sygn. Sd 714.235.

przez Picinello. Inna kopia zawiera z kolei rysunkowe próby pióra⁸⁰ (il. 6), które przypuszczalnie stanowią niedokończony odrys niezidentyfikowanej kompozycji, zapewne z jakiejś graficznej odbitki.

Il. 5. Rękopiśmienna adnotacja z tłumaczeniem łacińskiego nagłówka w egzemplarzu *Mundus symbolicus* Filippa Picinello (Köln: Johann Theodor Boetius, 1695; Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, sygn. Sd 714.235)

Il. 6. Odręczny rysunek przedstawiający Boga Ojca i węża z egzemplarza *Mundus symbolicus* Filippa Picinello (Köln: Hermann Demen, 1687; Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, sygn. Sd 714.255)

Warte uwagi są także nieco mniej popularne kompendia. *Idea sapientis* (1724) Antala Vanossiego, w BUW znana z trnawskiego wydania z 1746 roku⁸¹, stanowiła

⁸⁰ Sygn. Sd 714.255.

⁸¹ A. Vanossi, *Idea sapientis, id est Philosophiae morum partes tres: ethica, theo-politica, oeconomica, summaria methodo comprehensa, problematicis quaesitis et emblematis illustrata*, Trnava: Academia Societatis Jesu, 1746.

jeden z najpopularniejszych jezuickich podręczników emblematycznych na Węgrzech⁸². To encyklopedyczne dzieło zostało napisane z ambicją podsumowania najważniejszych zasad postępowania w trzech obszarach, które wyróżnia książka: etyki, polityki i teologii oraz ekonomii (tj. prowadzenia domu).

Podsumowanie

Badania proveniencyjne prowadzone są w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie od roku 1959, ich inicjatorką była Maria Sipayllo. Dotychczas opracowano pod tym kątem cały zasób szesnastowieczny GSD (12 tysięcy jednostek), a rezultaty tej pracy ukazały się drukiem w postaci ośmiotomowego katalogu, którego ostatni tom zawiera zbiorczy indeks zarejestrowanych w nim proveniencji⁸³. Publikacje z XVII oraz XVIII wieku są od lat przedmiotem sukcesywnego opracowania proveniencyjnego, stanowiącego jedno z czołowych zadań Gabinetu. Zasób ten został do tej pory przebadany mniej więcej w połowie (opisano ok. 55 tysięcy woluminów – stan w czerwcu 2018 r.), większość uzyskanych danych została zarejestrowana w wewnętrznej bazie oraz w kartotece kartkowej; trwają prace nad ich upublicznieniem. Proveniencje inkunabułów od 2019 roku opracowywane są z dużą szczegółowością w międzynarodowej bazie Material Evidence in Incunabula (MEI).

Owych kilkanaście tytułów dzieł emblematycznych zaprezentowanych podczas pokazu w trakcie Seminarium Emblematycznego, których omówieniem jest niniejszy artykuł, znaleźć można w kolekcji GSD BUW w sumie w pięćdziesięciu jeden przywołanych tutaj egzemplarzach. To oczywiście niewystarczająca próba, żeby z całą pewnością orzekać, którzy czytelnicy szczególnie chętnie nabywali druki emblematyczne, warto jednak pokusić się przynajmniej o hipotezy. Po pierwsze, przeanalizowane pod kątem proveniencyjnym egzemplarze pochodzą przeważnie z księgozbiorów zakonnych, a zatem gromadzone były – nieraz przejmowane od wcześniejszych właścicieli świeckich – na użytek wspólnot duchownych. Dotyczy to oczywiście w większości tytułów o charakterze religijnym, pozwala jednak potwierdzić, że i w Rzeczypospolitej emblematyka w klasztorach trafiła na podatny grunt. Po drugie, wydaje się, że dużo poczytniejsze od poszczególnych utworów emblematycznych były prace encyklopedyczne, w szczególności zaś kompendium Picinello, które umożliwiła systematyzację wiedzy o symbolice wykorzystywanej przez emblematykę – zarówno jej stosowanie, jak i rozumienie.

⁸² Zob. E. Knapp, G. Tüskés, *Sources for the Teaching of Emblematics in the Jesuit Colleges in Hungary*, w: *The Jesuits and the Emblem Tradition: Selected Papers of the Leuven International Emblem Conference, 18–23 August, 1996*, ed. by J. Manning, M. van Vaecq, Turnhout 1999, s. 121, 137.

⁸³ *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1–8, red. M. Sipayllo, M. Cubrzyńska-Leonarczyk, H. Mieczkowska, Warszawa 1994–2018.

Bibliografia

Źródła

- Alciato A., *Emblemata cum commentariis amplissimis*, Padova: Lorenzo Pasquato, 1621.
- Bajewski F., *Choreae bini solis et lunae aulae et Ecclesiae in serenis nuptiis [...] sponsorum [...] Ianussii Radivil [...] et Mariae [...] Io. Basilii palatini et despotae Moldaviae filiae applaudente*, Kijów: [Drukarnia Ławry Peczerskiej, 1645].
- Brune (de Oude) J. de, *Emblemata of zinne-werck voorghestelt. In beelden, ghedichten, en breeder uijt-legginghen tot uijt-druckinghe, en verbeteringhe van verscheyden feijlen onser eeuwe*, Amsterdam: Abraham Latham, [1661].
- Fredro A.M., *Peristromata regum, seu memoriale principis monitorum symbolis expressum*, w: A.M. Fredro, *Scriptorum seu togae et belli notationum fragmenta*, Gdańsk: Georg Förster, 1660.
- Hińcza M., *Chwała z krzyża, której i sobie, i nam nabył Jezus ukrzyżowany*, Kraków: Andrzej Piotrkowczyk, 1641.
- Hińcza M., *Król bolesny Jezus Chrystus*, Kraków: Andrzej Piotrkowczyk, 1645.
- Hińcza M., *Plęsy aniołów Jezusowi narodzonemu, naświętszego krzyża tańce*, Kraków: Franciszek Cezary, 1638.
- Ketten J.M. van der, *Apelles symbolicus exhibens seriem amplissimam symbolorum, poetisque oratoribus ac verbi Dei praedicatoribus conceptus subministrans varios*, Amsterdam–Gdańsk: Johannes Janssonius van Waesberge, 1699.
- Le Jay G.F., *Les vertus royales mises en devises et présentées au Roy a sa majorité*, Paris: Simon Langlois, 1723.
- Mannich J., *Sacra emblemata LXXVI in quibus summa unius cuiusque Evangelii rotunde adumbratur, das ist 76 Geistliche Figurlein in welchen eines ieder Evangelii summa*, Nürnberg: Ioannes Fridericus Sartorius, [1625].
- Ménestrier C.F., *Philosophia imaginum, id est Sylloge symbolorum amplissima [...] e lingua Gallica in Latinam translata figurisque [...] ornata*, Amsterdam–Gdańsk: Johannes Janssonius van Waesberge, 1695.
- Nieszporkowicz A., *Officina emblematum, quae praecipuos Virginis et Matris Dei Mariae titulos et elogia complectuntur*, Kraków: Jerzy i Mikołaj Schedel, 1680.
- Opisanie solennych egzekwii, które po [...] Michale [Antonim] [...] Sapiezie [...] odprawowały się w Słonimiu w kościele WW. OO. Bernardynów od dnia 1 [...] czerwca [...] 1761, [s.l., s.n.], [1761].*
- Picinelli F., *Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus [...]*, Köln: Hermann Demen, 1681.
- Picinelli F., *Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus [...]*, Köln: Hermann Demen, 1687.
- Picinelli F., *Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus [...]*, Köln: Johann Theodor Boetius, 1695.
- Picinelli F., *Mundus symbolicus in emblematum universitate formatus [...]*, Köln: Thomas von Cöllen und Joseph Huisch Erben, 1729.

- [Prasch J.L.], *Emblematisher Catechismus oder Geist und Sinnreiche Gedanken über die Hauptstücke Christlicher Lehre*, Nürnberg: Johann Andreas Endter Erben, 1683.
- Relacja egzekwialnej aparencyi [...] Jerzego Ożarowskiego, obożnego koronnego, w pińskim kościele Societatis Jesu odprawionej*, [s.l., s.n.], [1741].
- Relacja koronacyi cudownego obrazu Najświętszej Maryi Panny na Górze Różańcowej WW. OO. Dominikanów prowincyi ruskiej od [...] Benedykta XII pozwolonej [...] przez [...] Stefana Bogusława [...] Rupniewskiego, biskupa łuckiego, brzeskiego etc. odprawionej roku 1727*, Lwów: Drukarnia Bractwa Świętej Trójcy i J. K. M., [1728].
- [Seiffart D.], *Christholds Biblia in imaginibus sive mystico-emblematico-historica, das ist Bilder-Bibel oder Die heilige Schriftt in Geheimnis-Sinn und Lebens-Bilder erkläret*, Frankfurt: [s.n.], 1705.
- Sucquet A., *Via vitae aeternae*, Antwerpen: Henricus Aertssius, 1630.
- Treter T., *Symbolica vitae Christi meditatio*, Braniewo: Jerzy Schönfels, 1612.
- Tryumf abo opisanie procesyje, która się działa przy przeniesieniu kości świętych Sykstusa i Chrystyny panny, męczenników rzymskich, do kościoła Ś[więtej] Barbary w Krakowie*, Kraków: Mikołaj Lob, 1612.
- Vanossi A., *Idea sapientis, id est Philosophiae morum partes tres: ethica, theo-politica, oeconomica, summaria methodo comprehensa, problematicis quaesitis et emblematis illustrata*, Trnava: Academia Societatis Jesu, 1746.

Opracowania

- Bauer K., *Wojsko koronne powstania kościuszkowskiego*, Warszawa 1981.
- Bielak A., *O roli wzroku i obrazu w twórczości medytacyjnej Marcina Hińczy*, „Meluzyna” 4 (2017), z. 1 (6), s. 59–74.
- Bielak A., *Symbolica vitae Christi meditatio Tomasa Tretera jako siedemnastowieczna realizacja emblematycznych medytacji: źródła graficzne i zamysł zbioru*, „Terminus” 20 (2018), z. 4 (49), s. 411–462.
- Bieniarzówna J., Małecki J., *Dzieje Krakowa*, t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*, Kraków 1984.
- Borkowska M., *Leksykon zakonnic polskich epoki przedrozbiorowej*, t. 2: *Polska Centralna i Południowa*, Warszawa 2006.
- Brunken O., *Handbuch zur Kinder- und Jugendliteratur. Von 1570 bis 1750*, hrsg. von T. Brüggemann, Stuttgart 1991.
- Bruyn J., *Dutch Cheese: A Problem of Interpretation*, „Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art” 24 (1996), no. 2–3, s. 201–208.
- Buchwald-Pelcowa P., *Emblematy w drukach polskich i Polski dotyczących XVI–XVIII wieku. Bibliografia*, Wrocław 1981.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Kolekcje klasztorne w zbiorze starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. Historia i współczesność*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Europie*, t. 3: *Źródła*, red. M. Derwich, Wrocław 2014, s. 173–183.

- Cubrzyńska-Leonarczyk M., Wienczek I., *Grafika polska w starych drukach – terra incognita? Z problemów rejestracji i opracowania*, w: *Metodologia, metoda i terminologia grafiki i rysunku*, red. J. Talbierska, Warszawa 2013, s. 115–129.
- Dekoninck R., Guiderdoni-Bruslé A., Van Vaeck M., *Emblemata sacra: Emblem Books from Maurits Sabbe Library, Katholieke Universiteit Leuven*, Philadelphia 2006.
- Dekoninck R., *The Jesuit Ars and Scientia Symbolica: From Richeome and Sandaeus to Masen and Ménestrier*, w: *Jesuit Image Theory*, ed. by W. de Boer, K.A.E. Enenkel, W.S. Melion, Leiden 2016, s. 74–88.
- Górska M., *Dekoracja emblematyczna warszawskiej kamienicy Gerarda Kleinpoldta*, „Barok” 22 (2015), nr 1 (43), s. 107–127.
- Grotówna Z., *Kronika klasztorna siostr norbertanek w Imbramowicach 1703–1741*, Kielce 2011.
- Jarczykowa M., *Obraz zaślubin Radziwiłłów birżańskich w piśmiennictwie okolicznościowym i w korespondencji z pierwszej połowy XVII wieku*, w: *Staropolskie theatrum*, t. 2: *Idee i rzeczywistość*, red. M. Barłowska, R. Ocieczek, Katowice 2001, s. 151–162.
- Juszczakowska H., *Z badań nad załuscianami w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1976, z. 2, s. 35–76.
- Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1–8, red. M. Sipaylo, M. Cubrzyńska-Leonarczyk, H. Mieczkowska, Warszawa 1994–2018.
- Knapp E., Tüskés G., *Sources for the Teaching of Emblematics in the Jesuit Colleges in Hungary*, w: *The Jesuits and the Emblem Tradition: Selected Papers of the Leuven International Emblem Conference, 18–23 August, 1996*, ed. by J. Manning, M. van Vaeck, Turnhout 1999, s. 115–145.
- Kołos A., *Kilka uwag o ikonografii pouczeń moralnych w zbiorze „Peristromata regum” Andrzeja Maksymiliana Fredry*, „Polish Emblems” 1 (2016), <http://polishemblems.uw.edu.pl/index.php/pl/news/29-news-text-3> (dostęp: 22.02.2021).
- Kordyżon W., Osuch M., *Spis druków emblematycznych i dotyczących emblematyki w Gabinetu Starych Druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, <https://doi.org/10.18150/GQMZCB> (dostęp: 23.08.2021).
- Królikowski J., *Kasata klasztoru kartuzów w Gidlach*, „Hereditas Monasteriorum” 2 (2013), s. 311–347.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 2, Kraków 1999.
- Mały T., *The Logic of Jesuit Meditations: Antoine Sucquet’s Via vitae aeternae (1620)*, „Acta Comeniana” 54 (2016), nr 30, 151–186.
- Marche Tipografiche Editoriali (MAR.T.E.)*, <http://193.206.215.10/marte> (dostęp: 27.12.2020).
- Mohr R., Seiffart, Daniel, w: *Killy Literaturlexikon. Autoren und Werke des deutschsprachigen Kulturraumes*, Bd. 10, hrsg. von W. Kühlmann, Berlin 2011.
- Nierzwicki K., *Biblioteki kartuzji kaszubskiej oraz jej konwentów filialnych w Berezie Kartuskiej i Gidlach*, Peplin 2001.
- Niesiecki K., *Herbarz Polski*, wyd. J.N. Bobrowicz, Lipsk 1842.
- Osuch M., *Polskie opisy Rzymu ze zbiorów Gabinetu Starych Druków BUW. Studium proveniencyjne*, „Terminus” 20 (2020), z. 1, s. 47–70.
- Paszkiwicz U., *Biblioteka Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, w: *Historyczne księgozbiory warszawskie*, cz. 1, Warszawa 1995, s. 18–41.
- Pelc J., *Słowo i obraz. Na pograniczu literatury i sztuk plastycznych*, Kraków 2002.

- Pieńkowska H., *Dzieje i fabryka kościoła oraz klasztoru norbertanek w Imbramowicach*, „Folia Historiae Artium” 14 (1978), s. 67–92.
- Ptaszyk M., *Biblioteka publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817–1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817–2017. Miscellanea*, red. Z. Olczak, J. Talbierska, Warszawa 2017, s. 21–30.
- Saunders A., *The Seventeenth-Century French Emblem: A Study in Diversity*, Genève 2000.
- Skalkowski A.M., *Jan Henryk Dąbrowski. U schyłku dni Rzeczypospolitej, 1755–1795*, Warszawa 1904.
- Stankiewicz A., „A Wy, Cni Goście, gdy się obracacie, w tańcu planety inne wyrażacie...”: анализ эпиграммы „Choreae bini solis et lunae” Филіпа Баеўскага (1645 з.), „Arche” 12 (2015), s. 210–252.
- Stronks E., *Negotiating Differences: Word, Image and Religion in the Dutch Republic*, Leiden 2011.
- Whitfield J.H., *Petrarch and the Renaissance*, Oxford 1943.
- Wieniec-Sielska I., *Adnotacje rękopiśmienne i inne ślady lektury jako źródło do badań nad mentalnością epok dawnych (na przykładzie praktyk czytelniczych Andrzeja Obrembskiego SJ)*, Warszawa 2019 (rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem dr hab. J. Partyki, Uniwersytet Warszawski).
- Wiśniewski J., *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1926 r. tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928.
- Zahorski A., *Małachowski Jan Nepomucen*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 19, Kraków 1974.
- Zdanowski J., *Kościół pod wezwaniem św. Tekli i były klasztor norbertański w Krzyżanowicach pod Pińczowem. Zarys historyczny*, „Nasza Przeszłość” 17 (1963), s. 103–121.

WOJCIECH KORDYZON

🏠 Uniwersytet Warszawski, Wydział Polonistyki / University of Warsaw, Faculty of Polish Studies, Poland

✉ wojciech.kordyzon[at]uw.edu.pl

🌐 <https://orcid.org/0000-0002-4291-886X>

Wojciech Kordyzon is Research Assistant at the Faculty of Polish Studies, University of Warsaw, in the years 2019–2021 a participant of RESILIENCE (Religious Studies Infrastructure: Tools, Experts, Connections and Centers).

MARTYNA OSUCH

🏠 Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Starych Druków / Early Printed Books Department of the University of Warsaw Library, Poland

✉ martyna.osuch[at]uw.edu.pl

🌐 <https://orcid.org/0000-0003-4430-7437>

Martyna Osuch is a librarian in the Early Printed Books Department of the University of Warsaw Library. She is a PhD candidate in the Interdisciplinary Doctoral School at the University of Warsaw, working on a dissertation on 16th-century guides of Rome and their readers.